

Klâsik Türk Şiirinde Bir Sembol Olarak Cîfe (Leş) Cife (Carrion) as a Symbol in Classical Turkish Poetry

DR. ÖĞR. ÜYESİ. KUDRET SAFA GÜMÜŞ*

Öz

Bu çalışma, klâsik Türk şiirinde “cîfe” (leş) imgesinin taşıdığı sembolik anlamları ele almaktadır. “Cîfe”nin, öncelikle dünyanın geçiciliğini ve faniliğini vurgulayan bir unsur olarak kullanıldığı; dîvân şairlerinin bu imge aracılığıyla dünya nimetlerinin aldatıcılığına dikkat çektiği görülmektedir. Ayrıca “cîfe”nin, değersizlik, çirkinlik ve nefsin aşağı yönlerini temsil eden güçlü bir sembol olduğu vurgulanmaktadır. Tasavvufi bağlamda, nefsin arzularına yönelmenin leşe yönelmekle özdeşleştirildiği ve bunun insanın manevi düşüşünü simgelediği ifade edilmektedir. “Cîfe” imgesinin şiirde tezat kurma ve ahlaki eleştiri aracı olarak işlev gördüğü değerlendirilmektedir. Dîvân şairlerinin bu sembolü kullanarak güzellik ile çirkinlik arasındaki karşıtlığı güçlendirdiği ve toplumsal-ahlaki yozlaşmayı eleştirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anahtar sözcükler: Klâsik Türk şiiri, leş sembolü, fanilik, tasavvuf, nefis, tezat, ahlaki eleştiri

Abstract

This study examines the symbolic meanings of the image of “cîfe” (carrion) in classical Turkish poetry. It is observed that “cîfe” is primarily used as an element emphasizing the transience and mortality of the world; through this image, diwan poets draw attention to the deceptiveness of worldly pleasures. Moreover, “cîfe” is highlighted as a powerful symbol representing worthlessness, ugliness, and the lower aspects of the self (nafs). In a Sufi context, turning toward the desires of the nafs is identified with turning toward carrion, symbolizing the spiritual decline of the individual. Finally, the study evaluates the function of the “cîfe” image as a device for contrast and moral criticism in poetry. It concludes that diwan poets employ this symbol to reinforce the opposition between beauty and ugliness and to criticize social and moral corruption.

Keywords: Classical Turkish poetry, carrion (cîfe) symbol, transience (mortality), Sufism, nafs (self/ego), contrast, moral criticism

* Dr. Öğr. Üyesi, Aksaray Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kudretsafagumus@aksaray.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1276-3406.

GİRİŞ

Klâsik Türk şiiri içinde semboller, şairlerin duygu, düşünce ve hayallerini dolaylı ve çok katmanlı bir şekilde ifade etmelerini sağlayan önemli anlatım araçlarıdır. Mazmundan farklı olarak semboller tek bir sabit anlamla sınırlı değildir; aksine, okuyucunun bilgi birikimi, hayal gücü ve kültürel arka planına bağlı olarak farklı şekillerde yorumlanabilir. Şairler semboller aracılığıyla açıkça söyleyemedikleri duyguları ima etmiş, okuyucuyu düşünmeye ve yorum yapmaya davet etmiştir. Bu nedenle klâsik Türk şiirinde semboller, şiirin anlam dünyasını genişleten ve ona çok boyutluluk kazandıran temel yapı taşlarından biri olmuştur (Akün, 1994, s. 423).

Sözlükte, kokmuş ceset, leş, lâşe -hayvan ölüsü, leş, cîfe (Birinci vd., 2009, s. 222)- olarak tanımlanan (Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük, 2011, s. 464) “cîfe”, faniliğin ve dünyanın geçiciliğinin en çarpıcı göstergelerinden biridir. Derleme Sözlüğünde ise “cîfe”nin “bozulmuş, bayatlamış”, “pis, kirli”, “insan dışkısı”, “düşük, kötü insan” ve “yaramaz, geçimsiz” anlamlarına da geldiği görülmektedir (1993, s. 961).

Klâsik Türk edebiyatı üzerine yapılan bazı akademik araştırmalarda, özellikle mazmunlar, semboller, tasavvuf unsurları bağlamında “cîfe” kavramına dolaylı biçimde temas edildiği görülmektedir. Dîvân tahlilleri içerisinde ise “dünya”, “nefs”, “fanilik” gibi başlıklar altında “cîfe” sembolünün çeşitli şairler tarafından nasıl kullanıldığına dair dikkat çekici değerlendirmeler bulunmaktadır. Ancak bu değerlendirmelerin çoğu zaman birkaç beyitle sınırlı kaldığı, kavramın şiirdeki sembolik derinliğinin müstakil bir inceleme konusu hâline getirilmediği görülmektedir. Özellikle tasavvufi düşüncenin etkisiyle dünyayı “murdar bir leş” olarak nitelendiren anlayışın şiire yansımaları, “cîfe”nin yalnızca fizikî bir çürüme unsurunu değil; aynı zamanda nefsanî arzuları, geçici dünya nimetlerini ve insanın hakikatten uzaklaşmasını temsil eden çok katmanlı bir sembol olduğunu göstermektedir. Söz konusu durum ile mevcut çalışmaların konuya parçalı ve sınırlı yaklaşması, “cîfe” kavramının klâsik Türk şiirindeki kullanım alanlarını, anlam ilişkilerini ve estetik işlevini bütüncül bir şekilde ele alan yeni bir araştırmanın gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu eksiklik, söz konusu çalışmanın hazırlanmasına zemin hazırlayan temel unsurlardan biri olmuştur.

Klâsik Türk şairleri, dünya nimetlerine aşırı bağlanmayı eleştirirken leş imgesinden yararlanmışlar, bu bağlamda dünya, dışarıdan bakıldığında cazip; fakat gerçekte çürümeye mahkûm bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Leş, bu çürümenin somutlaşmış hâlidir. Özellikle tasavvufî şiirde, nefsin arzuları “leş” ile özdeşleştirilmiş, nefsin peşinden gitmek, leşe üşüşen hayvanlara benzetilmiştir. Bu noktada leş, insanın manevi düşüşünü ve hakikatten uzaklaşmasını simgelemiştir. Nitekim;

“Cîfe-i dünyâ degül kerkes gibi matlûbumuz

Bir bölüm ‘Ankâlaruz Kâf-ı kanâ’at beklerüz”¹ (Fuzûlî Dîvânı, g.115/3) beyti, klâsik Türk şiirinde dünya görüşünü özlü ve çarpıcı bir şekilde ifade eden en bilinen beyitlerden biridir. Fuzûlî

¹ İlgili akademik neşirler ve çalışmalar esas alınarak ulaşılan şiir metinlerine, açıkça görülen dizgi ve okuma hataları ile vezne uygunluk sağlamak amacıyla yapılan sınırlı imlâ düzenlemeleri dışında herhangi bir müdahalede bulunulmamıştır. Şiir örnekleri büyük ölçüde lisansüstü tezler, benzer akademik çalışmalar ve dîvân neşirlerinden derlenmiştir. Bu örneklerde nazım şekline ait kısaltmalar ile şiir ve beyit numaraları parantez içinde belirtilmiş, metinlerin alındığı dîvânlar ve çalışmaların ayrıntılı künyeleri ise kaynakça bölümünde sunulmuştur. Çalışmamızda yer

bu dizelerde, dünya nimetlerini bir leş olarak nitelendirirken, bu leşe üşüşen akbabalar gibi olmayı reddetmiş, bunun yerine kendisini efsanevi ve yüce bir kuş olan Ankâ'ya benzetmiştir. Ankâ'nın yaşadığı varsayılan Kaf Dağı ise kanaat ve manevi yüceliğin sembolü olarak sunulmuştur.

Klâsik şiirde güzelliğin çoğu zaman aşırı yüceltilmiş imgelerle anlatılırken; çirkinlik ve değersizliğin ise leş gibi sert ve sarsıcı sembollerle ifade edildiği görülmektedir. Böylece sevgilinin güzelliği ile dünyanın veya rakibin değersizliği arasında bir karşıtlık oluşturulmuştur. Bu karşıtlık, şiirin estetik gücünü artırmıştır. Ayrıca leş, sosyal ve ahlaki eleştirinin de bir aracı olmuştur. Şairlerin, riyakâr insanları, çıkar peşinde koşanları ya da ahlaki çöküntü içinde olanları betimlerken leş sembolüne başvurdukları görülmektedir.

Çalışma hazırlanırken çok sayıda dîvân taranmış, "cîfe" ifadesinin geçtiği beyitler incelenmiş ve beyitlerdeki manalara göre tasnif edilmiş, örneklerin seçiminde yüzyıl ve şair çeşitliliği gözetilerek kavramların klâsik Türk edebiyatı geleneği içerisindeki sürekliliğini ve farklı dönemlerdeki kullanım biçimlerini ortaya koymaya özen gösterilmiştir. Bununla birlikte, makalenin hacim sınırlılığı ve aynı anlam alanını yansıtan örneklerin tekrarına düşmeme kaygısı nedeniyle bütün beyitlere yer verilmesi mümkün olmamış, bu sebeple kavramları temsil gücü yüksek ve özgün nitelik taşıyan örneklerle yetinilmiştir. Böylece seçilen beyitler aracılığıyla söz konusu kavramların yüzyıllar boyunca devam eden edebî gelenek içerisindeki yeri ve anlam dünyası mümkün olduğunca geniş bir perspektiften gösterilmeye çalışılmıştır. Seçilen beyitler ışığında, klâsik Türk şiirinde "cîfe" imgesinin şairler tarafından nasıl algılandığı, hangi anlam katmanlarıyla işlendiği ve farklı bağlamlarda hangi sembolik işlevleri üstlendiği başlıklar hâlinde incelenmiştir.

1. CİFE İLE İLİŞKİLENDİRİLEN KAVRAMLAR²

Klâsik Türk şiirinde "cîfe" imgesi, sadece fiziksel bir çürüme veya kötü bir nesne olarak değil, aynı zamanda derin sembolik anlamlar taşıyan bir unsur olarak görülmektedir. Şairler, bu imgeyi kullanarak dünyanın geçiciliğini, faniliğini ve insanın nefesine kapılmasının yol açtığı manevi çöküşü vurgular. "Cîfe", aynı zamanda değersizlik, çirkinlik ve ahlaki yozlaşma gibi kavramlarla ilişkilendirilerek; şiirde güzellik ile çirkinlik, değer ile değersizlik arasındaki tezatları güçlendiren bir araç olarak işlev görür. Bu bağlamda "cîfe", klâsik Türk şiirinde estetik bir unsur olmanın ötesinde, toplumsal ve manevi eleştirinin de önemli bir simgesi hâline gelmiştir.

1.1. Ahlaki Yozlaşma

Gıybet etmenin ne kadar kötü ve tiksindirici bir davranış olduğunun vurgulandığı aşağıdaki beyitte, dinen ve vicdanen kabul edilemez bir durumun ortaya konulduğu görülmektedir. Devamında ise kişi, dünyada bir kardeşine zarar verecek şekilde onun arkasından konuşmamaya davet edilmektedir. Bu beyit, insanların birbirine karşı saygılı olması, başkalarının kusurlarını dile

verilen örneklerin âit olduğu nazım şekilleri için kullanılan kısaltmalar g.: Gazel, k.: Kaside, Mes.: Mesnevi, Mrb.: Murabba, Tahms.: Tahmîs ve Terci.: Tercî-Bend şeklinde gösterilmiş olup kısaltmadan sonra gelen ilk numara şiir, ikincisi ise beyit vs. numarasını ifade etmektedir. İlgili şiir metinlerinin günümüz Türkçesine aktarımı [] köşeli parantez içinde, metnin hemen altında italik olarak verilmiştir.

² Bölümlerdeki ilgili alt başlıklar alfabetik olarak sıralanmıştır.

getirmekten kaçınması ve toplumsal ilişkilerde temiz bir dil kullanması gerektiğini anlatan güçlü bir ahlaki öğüttür:

Şöyle bil yimiş olursın cîfe vü murdâr etin

Gıybet itme sen sen ol dünyâda bir kardaşını (Muhibbî Dîvânı, g.2437/4)

[Şöyle bil: sen sen ol, dünyada bir kardeşinin arkasından konuşma; pis ve haram et yemiş (gibi) olursun.]

Ahlaksız yollardan uzak durmak, şeytana ve sahte övgülere kapılmamak gerekir. Bu hem bireysel erdem hem de toplumsal huzur için önemli bir tavsiyedir:

Çıkamazsın bu cîfe ile başa itme pazârlık*

İtme iblîse uyup bu kurı da 'vâyı medh (Sandıklılı Fikri Dîvânı, g.52/7)

[Bu leş ile başa çıkamazsın, pazarlık yapma; şeytana uyarak boş ve sahte övgüye (kapılma).]

İnsanın davranış ve niyetine yönelik bir öğüt olan aşağıdaki beyit, kişinin insani ve erdemli bir şekilde, samimi bir kalple dilekte bulunmasının, doğru yoldan ayrılmadan cennet ve nimetlere ulaşmayı sağlayacağını ifade eder. Buna karşılık, eğer insan bu erdemli yolu izleyemezse, yani sabır, doğruluk ve ahlaktan uzaklaşıp çıkar sağlamak için yalan ve haram işlere başvurursa, kendi değerini kaybeder ve yanlış yollara sapar. İnsanın içtenlikle ve doğru niyetle çaba göstermesi gerektiğini, aksi hâlde hem ahlaki hem de ruhî olarak zarar göreceği vurgulanır:

Yalvar u dile âdemisen cennet ü dîzâr

Yohsa ite her kadayısa cîfe vü yal var (Kemâl Ümmî Dîvânı, g.37/11)

[(Eğer) insan gibi yalvarıp dileyebilersen cennet ve nimetlere (kavuşursun); yoksa her yerde köpeğe (her türlü) pislik ve kötü yiyecek var.]

Aşağıdaki beyitte şair, değersiz ve kötü olarak gördüğü bir şeyi sevmeyi, köpeğin leşe yönelmesine benzeterek güçlü bir teşbih kurmaktadır. Böylece sevilen unsurun manevî açıdan aşağı, kirlili ve itibarsız olduğu vurgulanır. Peygamber'in dahi sevmediği bir şeye yönelmenin hem günah hem de ayıp olduğu söylenerek dinî ve ahlâkî bir ölçü ortaya konulmaktadır:

Seni sevmek ulu zenbdür özün cîfe seven kelbdür

Seni sevmek ulu 'aybdur seni sevmez Habîbullâh (Sarı Müderris Şeyh Sinan Dîvânı, g.11/5)

[Seni sevmek büyük bir günahdır; seni seven (ise) leş seven bir köpek gibidir; Seni sevmek büyük bir ayıptır; çünkü seni Allah'ın sevgilisi olan Peygamber de sevmez.]

Şair, aşağıdaki beyitte dünya hırsına kapılan insanın doyumsuzluğunu köpek benzetmesi üzerinden eleştirmektedir. Köpeğin bulduğu her pisliğe hırsıyla yönelmesi, onun temiz ile murdar arasında ayırım yapmayan tabiatını göstermektedir. Bu durum, maddî arzuların esiri olan insanın da helâl-haram, değerli-değersiz ayrımı gözetmeden yalnızca menfaat peşinde koşmasına benzetilmiştir. Şair, hırsın insanın muhakeme gücünü zayıflattığını ve kişiyi manevî bakımdan değersizleştirdiğini vurgulayarak kanaat, ölçü ve ahlâkî bilinçten uzak bir yaşamın insanı aşağı bir seviyeye sürüklediğini ifade etmektedir:

Kanda kim seg cîfe bulsa yir ü yirmez hırsıla

Hîç katında farkı yokdur mısmıl u murdârının (Kemâl Ümmî Dîvânı, g.61/34)

* Vezni bozuk.

[Köpek hırsıyla nerede pislik bulursa, yese de yemese de; onun için fark etmez, iyi olsun ya da murdar olsun, (hepsi birdir).]

Az yiyen, az uyuyan ve az konuşan “Zâhid-i sâlûs” görünüşte dindar ve dünya işlerinden el çekmiş kişi olarak bilinir. Kibirli bir insanın aslında dünyayı kendi hevesleri ve gösterişi için kurduğu, dışarıdan zâhid görünse de içindeki gurur ve kibirle gerçek manada erdemli değildir. Kibirli insanlar, yani pislik ve haram işler ile meşgul olanlar, ruhen ve ahlaken hapsolmaya layıktır. Beyit, Hz. Muhammed (s.a.v)’e atfedilen “Dünyâ, mümin için bir zindandır; kâfir içinse bir cennettir.” (Müslim, 1955-56, n. 2956) hadisine göndermede bulunarak zâhid görünmenin yeterli olmadığını, kalbin temizliği ve tevazu sahibi olmanın asıl ölçü olduğunu vurgular:

Zâhid-i sâlûs magrûr olup dünyâ kurarsın

Kavî koy ki anı cîfe zindâna lâyıkdur (Kaygusuz Abdal Dîvânı)

[Ey mürâî / riyâkâr zâhid! Gururlanıp (kendine) bir dünyâ kurarsın. Onu, kavî (kesinlikle) bırakıver; çünkü, cîfe ancak zindana lâyıktır.]

Aşağıdaki beyitte şair, kendi nefsinin yoğun bir günah ve manevî kirlenmişlik içerisinde tasvir etmektedir. Şair, mübalağalı bir söyleyişle kendi günahını diğer günahkârlarından daha ağır göstererek tasavvuf geleneğinde önemli bir yer tutan nefis muhasebesi anlayışını yansıtmaktadır. Pisliklerle kaplanmış karga ise karalık, çirkinlik ve leşe yönelme gibi olumsuz çağrışımları bünyesinde barındıran sembolik bir unsur olarak kullanılmıştır:

Kamu fâsıkların fıskı benim fıskımda bir katre

Henüz zâg-ı siyâhım cîfe üzre bâl ü per bende (Ayıntablı Mahremî Dîvânı, g.152/2)

[Bütün günahkârların/fâsıkların günahları benimkine göre sadece bir damladır; henüz kararmış yanım, pislikler üzerine kanat ve bedenle kaplanmış bir kargadır.]

1.2. Çirkinlik-Güzellik

Gönül bazen karga gibi çirkin ve kötü şeylerin peşinden giderek nefsin ve dünyanın basit arzularına yönelir, bazen de bülbül gibi güzelliğe, iyiliğe ve hakikate yönelip adeta bir gül bahçesinde bulunur. Aşağıdaki beyit, insanın iç dünyasında sürekli bir mücadele olduğunu, kişinin kimi zaman aşağı, değersiz olana düşüp kimi zaman da yüce olana yükseldiğini vurgular:

İy gehî kargayla irta gice cîfe kovan

İy gehî bülbülile hoş gül-i gülşende gönül (Kemâl Ümmî Dîvânı, Terci 2/25)

[Ey bâzen karga ile geceler boyunca cîfe kovalayan;bâzen de gül bahçesinde gül ile hoş(ça) dolaşan gönül!]

Her varlık kendi tabiatına ve zevkine uygun olanı ister; çirkin olan çirkin, güzel ve zarif olan ise güzeli arar. Aşağıdaki beyitte, insanlara da dolaylı bir mesaj verilerek, kişinin neye yöneldiğinin onun karakterini gösterdiği anlatılır:

Baykuşlara virâne gerek kargaya cîfe

Tûtîye şeker bülbüle gülzâr gerekdür (Kemâl Ümmî Dîvânı, g.22/8)

[Baykuşlara harabe gerekir, kargaya leş; papağana şeker, bülbüle ise gül bahçesi gerekir.]

İnsanın elindeki güzel imkânları ve yüce hedefleri bırakmaması gerektiğini ifade eden aşağıdaki beyit, değerli olana yönelmek yerine, karga gibi çirkin ve aşağı şeylerin peşine düşmenin yanlış olduğunu vurgular:

Sal şâh-bâzun elde iken al şikârını

Her cîfe üzre konma sakın nitekim gurâb (Bursalı Rahmî Dîvânı, g.9/2)

[Elinde doğan (şahin) varken avını bırakma (elde et); sakın karga gibi her leşin üzerine konma.]

Cahil kimseler dünyaya bağlanırken, akıllı olanlar ahireti düşünür. Tıpkı bülbülün güle, karganın ise leşe yönelmesi gibi, herkes kendi seviyesine ve anlayışına uygun olana meyleder:

Dünyâ denîye beyttür ü dânâya âhiret

Gül ‘andelible yaraşur cîfe zâg ile (Nihânî Dîvânı, g.159/5)

[Dünya akılsız (cahil) kişiye yaraşır, akıllı olana ise ahiret; gül bülbüle yakışır, leş ise kargaya.]

Kötü ve değersiz şeylerle beslenen biri, sonradan güzel ve değerli ortamlara yakışmaz. Karga nasıl leşle yetinirse ve gül bahçesi ona uygun değilse, insan da neyle meşgulse ona göre bir karakter kazanır; bu yüzden insanın yöneldiği şeyler onun değerini belirler:

Cîfe üzre pervâz edip yedigini sinire

Nâ-münâsib bülbül-âsâ zâg gülistâna gire (Ayıntablı Mahremî Dîvânı, Tahs.1/4)

[Leşler üzerinde dolaşıp yediğini sindiren (hazmeden) karganın, bülbül gibi davranarak gül bahçesine girmesi uygun değildir.]

Kötü alışkanlıklara ve düşük zevklere sahip olan kişi, güzel ve değerli şeylerin kıymetini bilemez; çünkü herkes kendi seviyesine uygun olanı ister ve anlar:

Zag olan kimse ne bilsün şekerin lezzetini

Cîfe lâzım ana kim eklede daim cin’az (Aydî Dîvânı, g.65/2)

[Karga tabiatlı olan kimse şekerin tadını ne bilsin; ona leş gerekir, çünkü o her zaman pislik yer.]

Karga gibi çirkin ve değersize yönelmek yerine, bülbül gibi güzeli ve aşkı aramak gerekir; yani insan, olumsuz değil iyi ve değerli olana odaklanmalıdır:

Cîfe lâzım zaga tûtî sükker ister lânede

Bülbül-âsâ âşık isen zâre bak gülzâre bak (Aydî Dîvânı, g.69/6)

[Kargaya leş gerekir, papağan ise yuvada şeker ister; eğer bülbül gibi âşıksan, dikene ve gül bahçesine bak.]

1.3. Değersizlik

Dünya malına aşırı bağlanmak değersiz ve kirlidir. Hz. Muhammed (s.a.v.), dünya malını amaç değil, ahiret için bir araç olarak görmüş ve aşırı hırsı yererek "leş/murdar" benzetmesiyle ümmetini uyarmıştır. Onun hayatı, dünya nimetlerine değer vermeyen, sade ve kanaatkâr bir yaşamın örneğidir. İnsan gönlünü maddi şeylere kaptırmamalı, daha temiz ve yüce olana yönelmelidir:

Dünya malına Mustafâ murdâr dedi hoca

Sakın i gönül bu cîfe vü murdâr belâsundan (Kaygusuz Abdal Dîvânı, g.187/2)

[Mustafa, dünya malına "pis (murdar)" dedi; ey gönül, sakın, bu leş ve pislik belasından uzak dur.]

Değersiz ve kötü şeyleri öven insan kötüdür. Böyle bir kişi, sadece yanlış yolda olmakla kalmaz, aynı zamanda hayvandan bile aşağı bir seviyeye düşer; çünkü leşe beslenen kuzgun gibi, kötü ve çirkin olanı yüceltir:

Ol behâyimden dahı azgun durur

Cîfe öger sanki bir kuzgun durur (İznikli Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı, Mes. 5/20)

[O, hayvandan bile daha (sapkın) / azgındır; leşi över, sanki bir kuzgun gibidir.]

İnsan ne kadar üzülse veya kendini ortaya koysa, bazı kişiler bundan etkilenmez; yani başkalarının kötülüğünü engelleyemez. Ayrıca, kötülük ve değersizlik (leş) temizlenemez, yani bazı şeyler doğası gereği temizlenemez ve değiştirilemez. Bu durum, kötü olanla uğraşmanın boşuna olduğunu vurgulayan bir öğüt olarak karşımıza çıkar:

Aynî yaşun dökme pâk olmaz rakîb

Cîfe hergiz su ile olmaz nazîf (Karamanlı Aynî ve Dîvânı, g.262/7)

[(Ey) Aynî! Gözyaşı dökerek rakip temiz olmaz; leş hiçbir zaman su ile temiz hâle gelmez.]

Gereksiz öfke veya kırgınlıkla kendini yıpratmanın gereği yoktur. Tıpkı leşin kebaba dönüşmemesi gibi, değersiz veya kötü olan hiçbir çaba ile değerli hâle gelmez. İnsan, boş ve sonuçsuz işler için kendini yıpratmamalıdır; doğru ve değerli olanı hedeflemelidir:

Sîh-i sitemle bagrın delme rakîbün ey meh

Yok yere çekme zahmet cîfe kebâba gelmez (Beyânî Dîvânı, g.314/5)

[Ey (ay yüzlü) sevgili! Sitem okuyla bağrını delme; boş yere zahmet çekme, leş kebaba gelmez (leşten kebap olmaz).]

İnsanların çoğu değersiz ve kötü şeylere yöneldiği için eleştirir. Tıpkı kargaların leşe koşması gibi, insanlar da değersiz olanın peşinden gider:

Bu cîfe dehre kargaşa birle düşen ‘âvâm

San kargalardurur ki üşer görse bir leşi (Edirneli Nazmî Dîvânı, g.6896/7)

[Bu leş gibi dünyaya kavga ederek üşüşen halk, bir leş gördüğünde toplanan kargalara benzer.]

Her varlık kendi tabiatına uygun olanı arar. Kötü ve değersiz olan, değersizle ilgilenir; güzel ve değerli olan ise güzel ve değerliyle meşgul olur. İnsanlar da tıpkı bu örnekler gibi, karakterlerine ve zevklerine göre doğru veya yanlış şeylere yönelirler:

Cîfe kovar cümle gurâb u kilâb

Tûtî şeker ister ü bûlbûl kelef (Kemâl Ümmî Dîvânı, g.56/10)

[Leş, bütün kargaları ve köpekleri (üzerine) çeker; (aksine) papağan şeker, bûlbûl (ise) çiçek (gül) ister.]

Karganın leşe konması gibi, kötü alışkanlıkları olan bir insan, değerli ve yüce şeyleri anlayamaz veya onlara yaklaşamaz. Simurg gibi yüce varlıklar, güzellikten başka şeyle ilgilenmez; yani her varlık, kendi seviyesine uygun olanla meşguldür. İnsan da kötüyle uğraşırsa, yüksek ve değerli olana ulaşamaz:

Cîfe olup leşlerine anca konmuşdur meges

‘Aceble anlar ki dimezlerdi Sîmurg’a sinek (Edirneli Nazmî Dîvânı, g.3598/2)

[Karga olup leşlerin üzerine konmuş olan sinek, acaba bilmez mi ki, Simurg’a sinek denmez.]

1.4. Dünya Hayatının Aldatıcılığı

Dünya malına ve geçici şeylere değer vermemek gerekir. Beyitte, Hz. Muhammed (s.a.v)'in dünyayı leş olarak görmesi örnek gösterilerek, gerçek değeri bilenlerin geçici, kirli ve değersiz şeylere kapılmayacağı anlatılır. Burada dünya hayatının aldatıcılığı öne çıkar. İnsanoğlu; mal, makam, şöhret ve dünyevi zevkler peşinde koşarken, bunların aslında gelip geçici, çoğu zaman hayal kırıklığı ve hüsrana getiren şeyler olduğunu unutmaz. Tıpkı bir karga leşe yöneldiğinde güzeli göremediği gibi, dünya malına ve değersiz şeylere kapılan kişi, ruhun asıl tatmin edici değerlerini, ahireti ve gönül zenginliğini göremez. Dünya, cazibesıyla insanı aldatır; ancak bu geçici şeylere kapılmayan kişi, içsel huzuru ve kalıcı değeri elde eder. Bu bağlamda beyit hem dünyevi aldanışlara karşı uyarı hem de manevi yönelişin gerekliliği üzerine bir öğüttür:

Ol Hakk Habîbi Mustafâ bu dünyâyâ cîfe didi

O ki ussı olan kişi cîfeye aldanur degül (İznikli Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı, g.67/6)

[Hakk'ın sevgili Peygamberi Mustafa, bu dünyayı leş (cîfe) olarak gördü; çünkü gerçek değerleri bilen akıllı kişi, leşe aldanmaz.]

1.5. Fanilik ve Geçicilik

Dünyevî hırslar, aslında ruhu beslemek yerine onu aşağı çeken, çürümüş ve değersiz şeylerdir. Tasavvufî düşüncede değişmeyen, yok olmayan tek hakikati temsil eder; yani dünya içinde yaşarken bile kalıcı olana ulaşmak mümkündür. Hakikati bulan kişi yalnız kalmaz, aynı idrake sahip gönül ehlinin arasına katılır. Geçici olanın cazibesinden sıyrılıp, kalıcı olanı bulmaya ve bu bilinçle yaşayanların safına dahil olmak gerekir:

Yârı fânî mâlî cîfe tâlib-i kelb Hüzniyâ

Fânide bâkî olan şol yârı bul yârâna gel (Yozgatlı Hüzni Dîvânı, g.105/5)

[Ey Hüzni! Geçici dünyanın malı, leş gibidir ve ona ancak köpekler talip olur; sen bu fânî dünyada kalıcı olan o gerçek sevgiliyi bul da dostlar arasına katıl.]

Dünyanın geçici ve değersiz yönünü ele alan aşağıdaki beyit, leşle beslenen varlıklar üzerinden dünyevî çıkarılara saldıran, menfaat peşinde koşan insan tipini anlatır. Ahlaki ve manevi bakımdan yoksun, hakikatten habersiz kimseleri işaret eder. Dünyayı olduğundan farklı görüp ona değer yükleyenlerin aslında kendi iç dünyalarının eksikliği açığa vurduğu ima edilir; çünkü hakikati bilen için dünya bir "cîfe"den ibarettir. Onu büyük bir nimet gibi görenler, tıpkı leşe üşüşen akbabalar gibi, faniliğe bağlanmış kimselerdir:

Cîfe iken işbu dünyâ düşer uş

Nâ-kes insân cümle kerkes san ana (Edirneli Nazmî Dîvânı, g.366/5)

[Bu dünya aslında bir leş gibidir, işte, değersiz insanlar ise onu baştan sona akbaba gibi (değerli bir şey sanıp) ona üşüşür.]

Hz. Muhammed (s.a.v)'e atfedilen "Dünya bir leştir, ona talip olanlar köpeklerdir." sözüyle dünya, geçiciliği ve insanı hakikatten uzaklaştıran yönü sebebiyle leşe benzetilmiş; yalnızca maddî çıkar ve nefsânî arzular peşinde koşan kişiler ise köpeklere benzetilmiştir. Dünya hırsına kapılan insan, kısa vadede kazançlı görünse bile aslında sürekli bir kayıp içindedir; çünkü kalıcı olanı ihmal eder. Geçici olanın cazibesine kapılmak yerine, kalıcı ve hakiki olanı aramak gerekir:

Cîfedür dünyâ anun tâlibi itler dir nebi

Cîfe kovan kişinün işi hasâret tâ ebed (İznikli Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı, g.4/10)

[Peygamber der ki: Dünya bir leştir, ona talip olanlar köpeklerdir; leşin peşinden koşan kişinin işi, sonuna kadar zarardır.]

Dünyanın aslında hoş bir yer gibi görünebileceğini; ama geçici olduğu için değersiz sayıldığı belirtilir; bu yüzden Hz. Muhammed (s.a.v)'in onu "leş" olarak nitelemesi anlamlı bulunur. Beyitte 15. yüzyıl şairi Şeyhî'ye de dünya için belirttiği görüş nedeniyle eleştiri karşımıza çıkar:

Dünyâya Nebî cîfe didi Şeyhî neden dir

Hoş menzil-idi dehr degülmişse fenâsı (Çakerî Dîvânı, g.126/8)

[Peygamber dünyaya 'leş' dedi; eğer sonu yokluk olmasaydı, bu dünya ne güzel bir konak yeri olurdu, Şeyhî bunu neden söylüyor?]

Ölüm herkes için ortak ve kaçınılmaz bir sondur. İnsan bedeni önce "cîfe" yani değersiz, çürüyen bir bedene dönüşür, ardından toprağa karışır. Bu dönüşüm, insanın maddi varlığının aslında ne kadar geçici ve fanî olduğunu gösterir. Dünya hayatına aşırı bağlanmamak, insana tevazu ve hakikat bilinci kazandırmak gerekir; çünkü sonu toprak olan bir varlık için asıl değer, kalıcı olan manevi yönüdür:

Analum anı ki her kes öliserdür 'âkıbet

Cîfe olup evvelâ hâk olısdur 'âkıbet (Edirneli Nazmî Dîvânı, g.961/1)

[(Bir kez daha) hatırlatalım ki herkes sonunda ölecektir; önce bir leş olacak, sonunda (da) toprak olacaktır.]

Dünya leşi, dünyevî hırsları ve geçici zevkleri simgeler. Bu uğraşlara kapılmak insanı kirletir, hakikatten uzaklaştırır. Dünya peşinde koşmak yerine kendi iç dünyasına yönelen kişi, gerçek arınmaya ve kalıcı değerlere ulaşabilir:

Kurtulup dehr-i cîfe levsinden

'Uzlete düşmek-ile pâk oldum (Edirneli Nazmî Dîvânı, g.4627/3)

[Dünya denen leşten kurtulup kendi başıma çekilmekle (uzlete düşmekle) temizlendim.]

Geçici, değersiz şeylere veya başkalarının etkisine kapılmamak hem dünyaya bağlılıktan uzak durmak hem de insani özden sapmamak gerekir. Gerçek değerleri bilip hakikati arayarak hem ömrün kıymetini hem de neye yönelmenin anlamlı olduğu bilinmelidir:

Ay yerinde gün yerinde dem-be-dem 'ömrüm geçer

Cîfe kılman meyl her bârı güç agyârı güç (Sandıklılı Fikrî Dîvânı, g.41/2)

[Ömrüm ayın yerinde, güneşin yerinde, sürekli akıp gidiyor; hiçbir zaman leş (gibi geçici şeylere), başkalarına yönelmem.]

Dünya, leş gibi çürümeye ve yok olmaya mahkûm, insanın tutunacağı sağlam bir yanı olmayan bir varlıktır. İnsanın hayatındaki dayanacak temel noktaların kaybolduğunda her şeyin nasıl "toza" karışacağı aşikârdır. Mal, makam ve dünyevî bağlara meyletmenin, uçurumun kenarında durmak gibi tehlikeli bir tutum olduğu vurgulanır. Geçici olandan uzaklaşıp kalıcı olanı arayan kişi, yalnızca hayatta kalmaz; aynı zamanda ruhunu faniliğin yıkıntılarından temizler ve gerçek anlamda yükselmiş olur:

Heyhât imiş âhir bu cîfe cihân

Yâr yıkıldığı zamân tozar değil mi (Sandıklılı Fikrî Dîvânı, g.47/4)

[Ah, ne yazık ki bu dünya bir leşmiş; uçurum (yâr) yıkıldığında, her şey toza dönmüyor mu zaten?]

Dünyaya tutkuyla bağlanan, geçici çıkarların peşinden koşan insanlar, hakikatte köpek benzeri davranış sergiler; yani fani olan bir hayat sürerler. Geçici ve değersiz olanı arzulamak, insanın gerçek potansiyelini ve manevi değerini gölgeleyen bir gaflettir:

Çü cîfe didi bu dünyâyâ Ahmed-i Muhtâr

Pes ana tâlib olanlar kilâb imiş bildük (Hafî Dîvânı, g.148/2)

[Ahmed-i Muhtâr bu dünyayı leş olarak nitelendirdi; bu yüzden, ona talip olanların köpekler olduğunu anladık.]

Dünya malı ne kadar kovalanırsa kovalansın, insan kalıcı ve hakiki değerlere yönelmediği sürece asla tatmin olamaz. Faniliğe kapılmadan, hakikati ve manevi özü keşfetmek gerekir:

Cîfe durur dünya çün tâlibleri adı kilâb

Neçe bir dünyâ kovarsan geç bu tîz-bâzârdan (Nesîmî Dîvânı, g.300/5)

[Dünya bir leştir, çünkü talipleri köpeklerdir; ne kadar dünya peşinden koşarsan koş, bu hızlı pazarın ötesine geçemezsin.]

Dünya fânî ve değersizdir. İnsanın akıl ve iradesini kullanarak neden bu geçici ve değersiz şeylere kapıldığını sorgulamak gerekir. İnsan, faniliğe kapılmak yerine kendi özünü ve kalıcı değerleri bilip onlara yönelmelidir:

Hoca bu dünyeye didi cîfe vü tâlibi kilâb

Sen beşer-iken ol leşi dişleme nedür sebep (Miskî Dîvânı, k.8/18)

[Hoca (Hz. Muhammed (s.a.v) bu dünyayı leş olarak nitelendirdi ve taliplerini köpeklere benzetti; sen insan olarak, o leşi ısırma neden kalkışıyorsun?]

“Sîmurg-ı Ankâ” mazmunu erişilmesi zor, yüce ve manevî bir varlığı temsil eder. Aşağıdaki beyitte şair, gönle seslenerek Anka kuşu gibi yüce bir ruh hâline yönelmesini, “Kâf-ı kanaat” ifadesiyle de kanaati bir sığınak ve manevi yükseliş mekânı olarak benimsemesini öğütlemektedir:

Cihânın cîfesinden el çeküp Sîmurg-ı ‘Ankâ-veş

Dilâ Kâf-ı kanâ’at seyrin ile eyle pervâzı (Nîsârî Dîvânı, g.247/3)

[Ey gönül! Dünyanın leş hükmündeki geçici nimetlerinden el çekip, Anka kuşu gibi kanaat Kaf Dağı’nda seyrederken kanat çırp.]

Şair, aşağıdaki beyitte insanın dünya nimetlerine aşırı bağlanmasını eleştirerek gönlü manevi olgunluğa çağırmaktadır. “Kerkes” yani akbaba, leşle beslenen bir kuş olduğu için değersiz ve geçici çıkarlara yönelen insanı simgelerken, “cîfe-i dehr” ifadesi dünyanın fanî yönünü temsil etmektedir. Buna karşılık “Ankâ”, yücelik ve erişilmezlik sembolü olarak kullanılmış; “Kâf-ı kanaat” ise kanaat sayesinde ulaşılan manevi huzur makamını ifade etmiştir. Şair, gönlün dünya hırsına kapılmak yerine kanaat sahibi olarak manevi değerlere yönelmesi gerektiğini vurgulayarak gerçek yüceliğin maddî arzulardan uzaklaşmakla kazanılacağını dile getirmektedir:

Kerkes gibi meyl itme dilâ cîfe-i dehre

Ankâ-sıfat it meskenini Kâf-ı kanâ’at ((Nîsârî Dîvânı, g.16/4)

[Ey gönül! Akbaba gibi dünyanın (leş hükmündeki geçici) nimetlerine yönelme; Anka kuşu gibi davranıp yurdunu kanaat Kaf Dağı yap.]

1.6. Manevi Düşüş

Mesih benzetmesiyle ruhun arınmış ve yükselmiş hâlini vurgulandığı aşağıdaki beyitte, maddeden ve faniliğe bağlılıktan uzak, saf ve soyut ruhlar anlatır. Bu ruhlar dirilirken yani hakikati ve manevi özeni kazanırken, insanoğlu uyarılmış, zamanını ve ömrünü geçici, değersiz şeylere kaptırmak yerine, ruhun arınması ve kalıcı hakikate yönelmek gerektiği belirtilmiştir:

Pâk-i mücerredân dirilürken Mesîh-vâr

Uyup bu cîfe dünyeye murdâr olmagıl (Hayretî Dîvânı, g.264/2)

[Mesih gibi arınmış ruhlar dirilirken, sen (kötülüğe) uyup bu leş gibi dünyaya bulaşma!]

Dünya ne kadar değersiz, kirli ve fânî olursa olsun, insan davranışlarını manevi değerlerine göre şekillendirmeli; karga gibi boş çekişmelere veya çıkar kavgasına kapılmamalıdır. Dünya geçici ve kirli olsa da insanın ruhî duruşunu ve hakiki değerleri koruyarak huzur ve vakar içinde yaşanmalıdır:

Sen tevekkül pîşesinde saydun eyle şîrveş

Cîfe üstinde Behiştî ko cidâl itsün gurâb (Behiştî Dîvânı, g.37/5)

[(Ey) Behiştî! Sen tevekkül yolunda ilerlerken, cesur ol; (bir duruş sergile), leş üzerinde bırak karga (lar) çekişsin.)

Dünya, geçici ve kirli görünse de kişiyi yanlış yönlerde çekebilir. Geçici ve fani olanın cazibesine kapılmamak, hakikati ve kalıcı değerleri gözetmek gerekir:

Ger cîfe de olsa settârdır örter

İfnâ ile kendinde anı münteşir eyler (Osman Şems Efendi Dîvânı, Mes. 5/17)

[Leş olsa bile örtücüdür, saklar; yok edici (ifnâ) ile kendinde onu yayar, dağıtır.]

1.7. Nefs ve Nefsin Arzuları

Aşağıdaki beyit, geçici dünya zevklerinden uzaklaşıp içsel ve ruhsal değerlere yönelmesini, asıl güzelliğin ve mutluluğun burada bulunacağını hatırlatır:

Hevâ-yı nefse uyup cîfe koma

Bulup cân bûlbûlin gül-zârı gözle (İznikli Eşrefoğlu Rûmî Dîvânı, g.101/4)

[Nefsinin isteklerine uyup değersiz şeylere kapılma; can bûlbûlünü bul ve onun gülistanını (güzel yerini) gözet.]

İnsana kendi özündeki yücelik hatırlatılarak, bu “en güzel” yaratılışa uygun olmayan basit ve geçici arzuların peşine düşmemesi gerektiği öğütlenir:

Sen ki ‘Ankâ-yı lâ-mekânîsin

Cîfe sayd eyleme misâl-i gurâb (Seyyid Mehmet Emin Dîvânı, g.17/4)

[Sen ki mekânsızlık âleminin Anka kuşusun; karga gibi leş peşinde koşma.]

Aşağıdaki beyit, nefsin değersiz ve geçici isteklerinden uzaklaşıp ruhun rehberliğinin izlenmesini öğütler; çünkü gerçek huzur ve tatlılık ancak bu yolla elde edilir:

Cân tûfisine uy ki bulasın şekersitân

Nefsün gurâbı cîfe sever ol gurâbı ko (Kemâl Ümmî Dîvânı, g.101/5)

[Can papağanına uy ki şeker ülkesini bulasın; nefsinin kargası leşi sever, o kargayı bırak.]

Maddi ihtiyaçların ve geçici zevklerin peşinde olmamak; daha yüce, manevi ve anlamlı bir yakınlık aramak gerekir:

Mehlikâ meclisine gelmegi arzû iderem

Kelp tek cîfe tamah şâgıl-ı ta ‘mâ degilem (Tâlibî Dîvânçesi, Mrb 1/7)

[Ey ay yüzlü güzel! Meclisine gelmeyi arzuluyorum; köpek gibi leşe tamah eden, yemek derdine düşmüş biri değilim.]

Köpeğin leş yedikçe daha çok istemesi gibi, nefsin de arzuları tatmin edildikçe artar ve asla doymaz. Değersiz şeylerin peşinde koşan birine bağlanan kişi gerçek anlamda fedakârlık yapamaz. “Hırka” ve “taç” tasavvufta manevi mertebe ve değerleri temsil eder. İnsanın nefsani ve aşağı arzulara yönelmesi durumunda, yüce manevi değerlerden uzak kalacağı ancak hakiki fedakârlık ile olgunluğa erişilebileceği ifade edilir:

Yedikçe mi‘de-i kelbîsine tâ cîfe dâ olmaz

Mürîd-i cîfe-hâra hırka vü tâcı fedâ olmaz (Halepli Edîb Dîvânı, g.637/1)

[Köpeğin midesine leş girdikçe doymaz; leş yiyene bağlanan kişi de hırkasını ve tacını (manevi değerlerini) feda etmez.]

İnsanın gönlündeki hevesler ancak dünyaya karşı bir tiksinti duyulduğunda terk edilebilir. Eğer kişi dünyanın aldattıcılığını fark edip ondan yüz çevirirse, içindeki heveslerden kurtulup daha arınmış ve manevi bir hale ulaşabilir:

Nazmiyâ el yurıdun cümle hevesden bir hoş

Cîfe dünyâdan eger gelse bir ikrâh sana (Edirneli Nazmî Dîvânı, g.416/5)

[Ey Nazmî! Eğer sana bu leş gibi dünyadan bir tiksinti gelirse gönlün bütün heveslerden güzelce vazgeçer; dünyadaki hevesler geçicidir.]

Yüce ruhlu insan ile dünyaya düşkün olanların karşılaştırıldığı aşağıdaki beyitte, gerçek değerlerin maddi kazançta değil, manevi yücelikte olduğu vurgulanır:

Gıdâsın zann iderler şâh-bâz-ı himmetün cîfe

Diyenler var sana tahsîl-i dünyâ için esmâ çek (Nâbî Dîvânı, g. 404/6)

[Yüksek himmet sahibi doğanın gıdasını leş sanırlar; sana (da) dünya elde etmek için çeşitli isimler kullan, diyenler var(dır).]

Dünyaya aşırı bağlı, mal ve mülk peşinde koşan insanların meclislerinden uzak durulması gerekir; çünkü bu tür insanlar leş gibi görülen geçici dünya nimetlerine düşkündür. Sâlikin ise amacı bu değil, manevi olgunluk ve hakikattir. Bu yüzden, kişinin çevresini dikkatle seçmesi ve nefsani arzulara kapılmaması gerektiği vurgulanır:

Ganîlerle mecâlis olma kaç ebnâ-yı dünyâdan

Ki anlar gibi cîfe ârzûsına düşme ey sâlik (Kuddûsî Dîvânı, g.353/5)

[Ey sâlik! Zenginlerle oturup kalkma, dünya ehli insanlardan uzak dur; onlar gibi leş arzusuna düşme.]

Zâhidin ilim ve amelden isteği sadece cennettir. İbadet ve bilginin ardındaki niyet önemlidir. İnsan değerli ve seçkin olana yönelirken, ancak köpekler aşağı ve değersiz olana meyli temsil eder. Hakiki zâhidin her yerde bulunmadığı, değersiz şeylere yönelinmemesini, insanların sadece yüksek ve anlamlı olana yönelmesi gerektiği ifade edilir:

Zâhidin ‘ilm ü ‘amelden isteği bil gayrıdur

Tûtî gibi kanda irmez cîfe yir ancak kilâb (Ümmî Sinan Dîvânı, g.9/12)

[Zâhidin ilim ve amelden isteği başkadır (farklıdır); papağan gibi her yerde bulunmaz, leşi ancak köpekler yer.]

Nefsin doyumsuzluğu ve insanın yanlış yönlerde sapmasının sonuçlarının eleştirildiği aşağıdaki beyitte, manevi bir uyarı vardır: Geçici dünya arzuları peşinde koşmak, kişinin ruhsal ve içsel ihtiyaçlarını göz ardı etmesine yol açar:

Tâlib olur cîfe dünyâyâ o kim

Şol seg-i nefesine bir epsem dimez (Edirneli Nazmî Dîvânı, g.2629/4)

[Dünya leşini arayan kişi, kendi nefsinin köpeğine bile “ye” demez, (sadece kendi yer).]

1.8. Toplum Eleştirisi

Cîfe mecazıyla, değersiz ve geçici dünya arzularının kastedildiği aşağıdaki beyitte, akılsız ve sürekli yük çeken bir varlık olan eşek imgesi kullanılmıştır. Değersiz arzulara herkes kapılır, onları peşinden sürükler. Manevi değerleri yüksek olan kişinin, eşek gibi doyumsuz ve değersiz şeyleri arayan insanlar gibi davranmaması gerektiği vurgulanır. Özetle, sevgiliye veya hakikate yönelen kişi, dünyaya ve geçici arzulara kapılmamalı, onları yük gibi taşımamalıdır:

Yüklet rakîbe mihnet-i dünyâyı gam degül

Zîrâ ki cîfe cinsini her yirde har çeker (Cezerî Kasım Paşa Sâfî Dîvânı, g.33/5)

[Sevgiliye dünya sıkıntısını yükleme, rakibe yükle, gam etme; çünkü leş (cîfe) türünü her yerde eşek çeker.]

2. CİFE’NİN BENZETİLDİĞİ UNSURLAR

Klâsik Türk şiirinde “cîfe” imgesi, soyut kavramları somutlaştırmak için başvuru bir benzetme aracıdır. Şairler, “cîfe”yi yalnızca fiziksel çürüme ve iğrençlik olarak değil, aynı zamanda insanın manevi zaafalarını ve dünyanın geçiciliğini ifade eden bir metafor olarak kullanmışlardır. Bu bağlamda “cîfe”; nefse, heves ve arzulara, geçici dünya nimetlerine benzetilerek, okuyucuda güçlü bir tiksinti ve farkındalık uyandırma işlevi görmüştür. “Cîfe”nin bu şekilde çeşitli unsurlara benzetilerek şiirde didaktik bir amaç taşıdığı değerlendirilmektedir.

2.1. Dünya ve Dünya Nimetleri

Aşağıdaki beyit, Hz. Muhammed (s.a.v)’in dünya hakkındaki hükmünü aktarır; dünya geçici, fânî ve değersizdir, yani bir “cîfe”dir. Ona meyletmek ve tutunmak, gerçek değeri olmayan bir şeye yönelmek anlamına gelir. Dünya malına ve geçici arzulara kapılan insanlar, köpekler gibi davranan, hakikatten habersiz varlıklardır. Beyit, insanı faniliğin cazibesinden uzak durmaya, kalıcı ve hakiki değerlere yönelmeye çağırır:

Çün ol Habîb-i Hudâ cîfe didi dünyâyâ

Kim ana tâlib olanlar kilâbmış bildün (Nihânî Dîvânı, g.83/6)

[Çünkü Allah’ın sevgilisi (Habîb-i Hudâ) dünyayı leş olarak nitelendirdi; ve sen artık anladın ki ona talip olanlar köpeklerdir.]

İnsanın değerini belirleyen şey sadece yaşamak değil, nasıl yaşadığıdır. “Cîfe dünya” ifadesiyle dünyanın geçici ve değersiz yönü öne çıkarılır; buna yönelen, yani bütün dikkatini maddî çıkarılara veren kişi insani, ahlaki ve manevi sorumlulukları ihmal eder. Bu durumda onun hayatı, sadece bir bedenden ibarettir ve “it dirliği” benzetmesiyle aşağı bir seviyeye çekilir. İnsan, sadece yiyip içen ve çıkar peşinde koşan bir varlık değildir; onu insan yapan, değerler, bilinç ve hakikat arayışıdır. Dünya hırsına kapılan kişinin aslında insani özünü kaybettiği ve gerçek anlamda “yaşamadığı” dile getirilir:

Dirliği it dirliğidür cîfe dünyâya o kim

Meyl idüp itmez umûr-ı âdemîye iltifat (Edirneli Nazmî Dîvânı, g.927/4)

[Dünya gibi bir leşe meyledip insanî işlere önem vermeyen kişinin yaşamı, köpek yaşamı gibidir.]

2.2. Kuş Yiyeceği

Yüce ruhlu kişi, manevi değerlerle beslenir; onun gıdası hakikat, ilim ve ilahi aşktır. Ancak dünyayı elde etmek için çabalayan kişi bu yüksek değerleri anlayamaz, onları değersiz sanır ve doğan kuşunun gıdasını “leş” gibi görür. Nefse bağlı olan kişi yüce olanı küçümser, hakikati kavrayamaz:

Sanur cîfe gıdâ-yı bâz-ı himmet

Çeken tahsîl-i dünyâ için esmâ (Birrî Mehmed Dede Dîvânı, g.10/4)

[Dünya elde etmek için isimler (çeşitli yollar ve sebepler) peşinde koşan kimse, yüksek himmetli doğanın gıdasını leş sanır.]

2.3. Nefs/Hevâ ve Heves

İnsanın kendi değerini fark edemeyip geçici olan uğruna kendini küçültmesi doğru değildir. Tasavvufi düşüncede insanın içinde yok olmayan, kalıcı bir hakikat bulunduğu kabul edilir. Şair, kişinin bu özü keşfetmek yerine fanî olana yönelmesini bir gaflet olarak görür. Böylece beyit, insanı hem kendini tanımaya hem de geçici arzular yerine kalıcı hakikate yönelmeye davet eder:

Kelbe teşbîh eyledin bir cîfe için kendini

Bilmedin kendinden öz ki dehr içinde lâ fenâ (Köstendilli Süleyman Efendi Dîvânı, k.4/2)

[Bir leş uğruna kendini köpeğe benzettin; oysa bu dünyada yok olmayan (asıl) özünün kendinde olduğunu bilemedin.]

SONUÇ

Bu çalışma, klâsik Türk şiirinde “cîfe” imgesinin çok katmanlı sembolik anlamları üzerinedir. Klâsik Türk şairleri, bu imge aracılığıyla dünya nimetlerinin aldatıcılığına dikkat çekmiş ve insanın gerçek değerleri fark etmesini sağlamayı amaçlamıştır.

Yapılan çalışma ile “cîfe”nin değersizlik, çirkinlik ve nefsin aşağı yönlerini temsil eden güçlü bir sembol olduğu anlaşılmıştır. Tasavvuf bakış açısında, insanın nefsin arzularına kapılması leşe yönelmekle özdeşleştirilmiş, bu durum bireyin manevi düşüşünü simgelemiştir. Bu yönüyle “cîfe”, yalnızca fiziksel bir olumsuzluk değil, aynı zamanda manevi ve ahlaki bir uyarı niteliği taşımaktadır. Ayrıca “cîfe”nin şiirde tezat kurma ve ahlaki eleştiri aracı olarak işlev gördüğü

belirlenmiştir. Şairler, güzellik ile çirkinlik arasındaki karşıtlığı güçlendirmek, toplumsal ve ahlaki yozlaşmayı eleştirmek için bu sembolden yararlanmışlardır. Bu sayede “cîfe”, estetik bir etki yaratmanın ötesinde, okuyucuda düşünsel ve ahlaki bir farkındalık uyandırmıştır.

İncelenen beyitler doğrultusunda, klâsik Türk şiirinde “cîfe” imgesinin ahlaki ve tasavvufi kavramları somutlaştırmada işlevsel bir sembolik araç olarak kullanıldığı görülmektedir. Şairler, söz konusu imgeyi doğrudan dünya ve nefsanî arzularla ilişkilendirerek okuyucunun zihninde bir tiksinti hissi uyandırmayı ve böylece didaktik bir farkındalık yaratmayı amaçlamışlardır. “Cîfe”nin benzetildiği unsurlar bir arada değerlendirildiğinde, klâsik şairlerin metinlerinde tezatlık kurarak insani değerlerin kıymetini, tam zıttı olan “cîfe” üzerinden daha görünür kıldıkları anlaşılmaktadır. Bu durum, klâsik Türk şiirinin sadece idealize edilmiş bir soyut hisler manzumesi olmadığını, aksine insan doğasının olumsuz yönlerine ve zaaflarına ayna tutan güçlü bir ahlak felsefesi barındırdığını kanıtlar niteliktedir. Yapılan bu tematik tasnif, klâsik Türk şiirinin sadece geleneksel mazmunlardan ibaret olmadığını, şiirdeki olumsuz imgelerin bile ne denli zengin bir didaktik ve semantik derinlikle işlenebildiğini; şairlerin derin düşüncelerini anlatmak için bazı sarsıcı ve zıt imgeleri de başarıyla kullandığını gösterir niteliktedir. “Cîfe” sembolü üzerinden yapılan bu inceleme, klâsik Türk şiirinin insan ruhuna, nefse ve toplumsal sorunlara yönelik felsefi eleştiri gücünü ortaya koymakta; böylece klâsik metinlerin anlam dünyasını zenginleştiren yeni bir bakış açısı sunmaktadır.

Sonuç olarak, klâsik Türk şiirinde “cîfe” sembolü hem bireyde hem de toplumda derin bir anlam taşır. Fanilik, değersizlik ve manevî düşüş gibi kavramlarla ilişkilendirilen bu sembol, şairlerin estetik ve eleştirel bakışlarını yansıtmıştır. “Cîfe”, klâsik Türk şiirinin sembolizm dünyasında güçlü ve çok yönlü bir araç olarak varlığını sürdürmektedir.

KAYNAKÇA

- Akün, Ömer Faruk (1994). “Dîvân Edebiyatı”. *İslâm Ansiklopedisi* 9, 389-427.
- Aksoy, Ömer Asım (1937). *Aydî Dîvânı*. Gaziantep: CHP Basımevi, Gaziantep Halkevi Yayını.
- Ayan, Hüseyin (2002). *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Dîvânı’nın Tenkitli Metni, C. II*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basım Evi.
- Aydemir, Yaşar (2007). *Behiştî Dîvânı*. Ankara: MEB Yay.
- Aynur, Hatice (1999). *15.Yüzyıl Şairi Çakerî ve Dîvânı*. İstanbul: Yeni Yayıncılık.
- Başpınar, Fatih (2008). “*Beyânî Dîvânı (İnceleme- Metin)*”. <https://ekitap.ktb.gov.tr>. (Erişim tarihi: 5 Haziran 2025).
- Bilgin, A. Azmi (2017). *Ümmî Sinan Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Bilkan, Ali Fuat (1997). *Nâbî Dîvânı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Birinci Necat, Yetiş Kazım, Andı Fatih, Ülgen Erol, Sağlam Nuri, Çorok Şükrü Ali (hızl) (2009). *Mükemmel Osmanlı Lügati*. İstanbul: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Çağlayan, Nagihan (2007). *Nîsârî Dîvânı (Metin-İnceleme)*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi.
- Çavuşoğlu, Mehmed ve Ali Tanyeri (1981). *Hayretî Dîvânı*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Doğan, Ahmet (2013). *Kuddûsî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yay.

- Erdoğan, Mustafa (2011). *Bursalı Rahmî ve Dîvânı*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Erkul, Rasih (2000). *Birri Mehmed Dede, Hayatı, Eserleri, Edebî kişiliği ve Dîvânı*. Manisa: Manisa Valiliği Yayınları.
- Ersoy, Ersen (2021). *Dîvân-ı Hafî*, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları.
- Gider, Mahmut (2011). *Seyyid Mehmet Emin Dîvânı*. Yüksek Lisans Tezi. Elazığ: Fırat Üniversitesi.
- Güneş, Mustafa (2000). *Yozgatlı Hüznî Dîvânı*. İstanbul: Sahhaf Kitapevi.
- Güneş, Mustafa (2006). *İznikli Eşrefoğlu Rûmî'nin Hayatı-Eserleri ve Dîvânı*. İstanbul: Sahhaf Kitapevi.
- Güzel, Abdurrahman (2000). *Kaygusuz Abdal Dîvânı*. Ankara: Milli Eğitim Yayınevi.
- Hakverdioğlu, Metin (2017). *Tâlibî ve Dîvânçesi Mir Hamza Nigârî'nin Son Takipçisi Tâlibî Hayatı ve Eseri*. Ankara: Gece Kitaplığı.
- Halil İbrahim Yakar (2012). *Ayıntablî Mahremî Dîvânı*. Konya: Palet Yayınları.
- Kemal Yavuz, Orhan Yavuz (2016). *Muhibbî Dîvânı (İnceleme-Tenkitli Metin)*. Ankara: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Kundakçı, Mustafa (2019). *Köstendilli Süleyman Şeyhi Efendi Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. İstanbul: Kesit Yayınları.
- Mermer, Ahmet (1997). *Karamanlı Aynî ve Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Mum, Cafer (2004). *Halepli Edîb Dîvânı: İnceleme-Tenkitli Metin-Cinaslar Sözlüğü*. Doktora Tezi. Ankara: Hacettepe Üniversitesi.
- Müslim (1374-75/1955-56). *Sahîh-i Müslim*. (nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî). Kahire.
- Sarıçiçek, Ramazan (1998). *Kemâl Ümmî: Hayatı, Sanatı ve Dîvânı*. Doktora Tezi. Malatya: İnönü Üniversitesi.
- Sessiz, Emre (2014). *Sarı Müderris Şeyh Sinan ve Dîvânı: İnceleme-Metin-Dizin*. Yüksek Lisans Tezi. İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Sevgi, Ahmet, Sevindik, Hakan (hızl.) (2016). *Cezerî Kasım Paşa Sâfî Dîvânı*. Konya: Palet Yayınları.
- Taktak, A. Ferit. (1996). *Sandıklılı Fikri Hayatı ve Dîvânı*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi.
- Tarlan, A. Nihat (2011). *Fuzûlî Dîvânı Şerhî*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tunç, Semra (2019). *Miskî Dîvânı (İnceleme-Metin)*. Konya: Palet Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (1993). *Derleme Sözlüğü III*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Dil Kurumu (2011). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Üst, Sibel (2012). *Edirneli Nazmî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Yakşı, Ayhan (1993). *Nihânî: Hayatı, Edebî Kişiliği ve Dîvânı'nın Tenkitli Metni*. Yüksek Lisans Tezi. Konya: Selçuk Üniversitesi.
- Yıldırım, Yusuf (2013). *Osman Şems Efendi, Hayatı, Eserleri ve Dîvânı (Metin İnceleme-Tahlil)*. Basılmamış Doktora Tezi. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

27 MAYIS DARBESİ'NİN TÜRK ROMANINA YANSIMASI

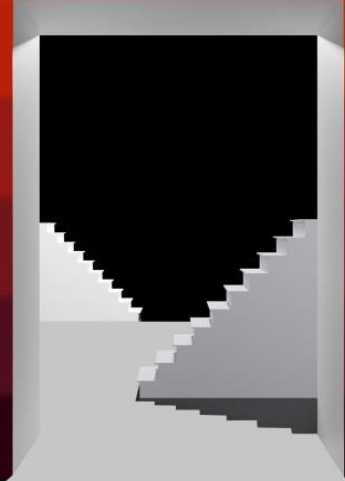
DR. FERHAT ÇETİNKAYA

Günce Yayınları

Türk Romanında Arzunun Görüngüleri

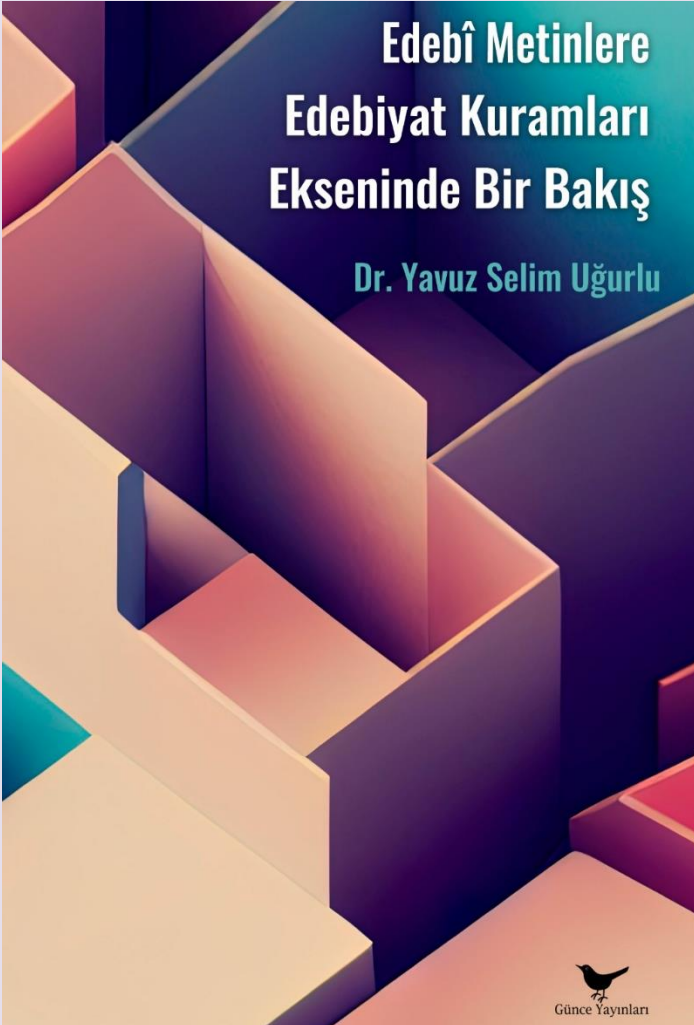
Ömriye Bayrak

Günce Yayınları

Edebî Metinlere Edebiyat Kuramları Ekseninde Bir Bakış

Dr. Yavuz Selim Uğurlu

Günce Yayınları

Ertuğrul Gazi Derhem

Türk Romanında Narsisizm

Günce Yayınları